

ARIANNA QUARANTOTTO

TOMISLAV PRPIČ GRABANCIJAŠ-MESÉJE

Matoš *Hrastovački nokturno* című művének megjelenése 1900-ban, illetve Nazor *Galijotova pesan* című művének megjelenése 1907-ben új fejezetet nyit a regionális és népnyelvet használó horvát irodalomban, mely újra virágozni kezd a század első éveiben, Zagorje köré összpontosulva. Horvátország ekkor már gazdag hagyománnyal dicsekedhet ezen a téren, olyannyira, hogy vidéki vagy nyelvjárási irodalom helyett „starija hrvatska kajkasvka (ili čakavaska) literatura”-ról, vagy „književnost na kajkavskom ili čakavskom književnom jeziku”-ról beszélhetünk.¹ Kajkavo nyelvjárásban szövegeket meg tulajdonképpen a horvát irodalom legjelentősebb képviselői az illir mozgalom megjelenéséig, amikor az egységes nemzeti nyelv megteremtésének a szükségessége következtében – a pánszláv érületnek megfelelően – a vidéki nyelvjárás háttérbe szorult, a štokavo-jekavo pedig irodalmi nyelvvé vált. Ennek ellenére a központosított állam, közigazgatás, gazdaság, a nemzeti élet központjának a hiánya, illetve az erős nyelvi és irodalmi hagyományok megléte kedvezően hatott a vidéki irodalom virágzására.²

Nyelvjárásban írni, amelyet ismét az irodalomhoz méltónak tekintettek, a nép lelkének a megszólaltatását jelentette, valamint a hazaszeretet kifejezését, a hagyományok utáni vágyakozást, s főleg a nyelvjárásban „rögzített” múlt felé fordulást. Az első világháború küszöbén szaporodni kezdtek tehát a kajkavo nyelvű antológiák, s egyre ismertebbé vált Galović, Domjanić, Krleža, Pavić, Kovačić, Prpić³ neve. A kajkavo nyelv kifinomult irodalmi és ideológiai eszközzé vált, olyannyira, hogy Krleža a századok során elnyomott horvátok jogainak a követelésére használta, az

¹ Régi horvát kajkavo/čakavo irodalom, vagy kajkavo/čakavo irodalmi nyelvű irodalom. E kifejezéseket Mladen Kuzmanović-tól kölcsönöztük, *Hrvatska dijalektalna poezija* (A horvát nyelvjárási költészet). Kajkavski Zbornik, 1974. 65.

² Vö. Ljubica DUIĆ: *Vrijednost kajkavske poetske riječi* (A kajkavo költői nyelv értéke). Kaj, 1968. 68.

³ Tomislav PRPIČ Zágrábban született 1898-ban. Banja Luka középiskolájában tanított, 1963-ban pedig a Jugoslavenski Leksikografski Institut (ma „Miroslav Krleža”) lektoraként vonult nyugdíjba. Írt drámákat: *Madona Bistrica* (Bistrica Madonna), 1921.; *Kristuš na cesti* (Krisztus az utcán), 1925.; *Izgubljeno janje* (Az elveszett bárány), 1930.; *Lija-djevojka* (Lija lányka), 1954.; *Kastavci kapetan* (Castua kapitánya), 1954.; egy, a regionális irodalomról szóló tanulmányt, *Književni regionalizam u Hrvata* (Az irodalmi regionalizmus a horvátoknál), 1936; számos kajkavo versgyűjteményt, *Modri časovi* (Kék órák), 1920.; *Mrtvi grad* (A halott város), 1921.; *Plava gora* (A kék hegység), 1923.; *Djeci svijet* (Gyerekek világa), 1945.; költeményeket, *Grabancijaš* (1971), *Lesica-Devica* (Róka-Szűz) e *Krapinski sudec* (Kaprin bírója), 1944, melyeket majd a *Starokajkavska tetralogija* (A régi kajkavo nyelv tetralógiája), 1979 című gyűjteményben is megtalálunk. Sokat fordított orosz, francia és német nyelvből, illetve operalibrettókat is ültetett át.

illiristák elítélésétől sem vonakodva, akik elrendelték az igazi horvát nyelv halálát:

[...] Kada se danas (kao što se uobičajilo) govori o ilirisko, eksperimentu patetično, mislim da ne bi trebalo zaboraviti književnost kajkavsko-čakavsko kruga, koju su naši Iliri bacili kroz prozor kao truplo. Govoreći nad grobom jednog književnog jezika koji pred nama leži već više od stotinu godina mrtav, svu veličinu ove samozatajne žertve možemo da procijenimo samo tako da odamo posmrtnu počast ovoj, do danas uglavno nepoznatoj i rezolutno grubo odbačenoj književnoj tradiciji.[...]⁴

Egyébként kajkavo volt Matija Gubec nyelve is, Horvátország felkelésének és szabadságának nyelve, és kajkavo nyelven szólalnak meg azok a horvát írók, akik a nép nyelvén írt kulturális és szellemi örökség visszaszerzésére törekednek. A horvát irodalom Zagorje színeiben fog tehát pompázni, olykor csípőssé, ironikussá válik, máskor „szociálissá”, például amikor *Petrica Kerempuhhoz*, az új *clericus vaganshoz* hasonló szereplőket kelt életre, akik századról századra az elnyomott népi bölcsességnek és a lázadásnak adnak hangot kajkavo nyelven.⁵

Tomislav Prpić Krleža balladáinak mintájára építi meg *Starokajkavska tetralogiját* (1979).⁶ A szerző „költeménynek” nevezi, de inkább a mese vagy az elbeszélő költemény műfajához közel álló balladagyűjteményről van szó, melynek darabjai közé Prpić a *Grabancijaš* balladáját is beilleszti (1971-ben adták ki először), melynek már a *Bisrica Madonna* című drámájában is szentelt néhány oldalt (1921).⁷

Eliade kifejezésével élve az „örök visszatérés mítoszaként” tűnik fel újra a *grabancijaš* a XX. században, megjelenése azonban mindig változó: a közös tudattalan jelképes és különösen kedvelt alakjaként könnyű közlési eszközzé válik egy olyan közönség esetében, aki láthatta már őt a ravasz, a fiškališ, a sámán, az ironikus és olykor szigorú cenzor álarca mögött, hol

⁴ Miroslav KRLEŽA: *Uvodna riječ na znanstvenom savijetovanju u Zagrebu o 130-godišnjici hrvatskog narodnog preporoda (29–31. III. 1966.)* (Néhány bevezető szó a zág-rábi tudományos gyűlésről a horvát nép újjászületésének 130. évfordulója alkalmával). Forum, 1966. 3–4., 283. „Abból kiindulva, hogy manapság patetikus kísérletként szokták emlegetni az illirista mozgalmat, úgy vélem, hogy nem kellene elfelejtenünk a kaikavo-čakavo kör irodalmát sem, melyet illíreink úgy dobtak ki az ablakon, akár egy holttestet. Csakis a több mint száz éve halott irodalmi nyelvet a sírja fölött továbbra is használva válik lehetővé ezen áldozat nagyságának a méltó értékelése, tehát ez irodalmi hagyomány posztumusz tisztelete útján, mely mindmáig nagyobb részét ismeretlen, illetve határozottan és kíméletlenül elutasított.”

⁵ Vö. *Balade Petrice Kerempuha* (Petrica Kerempuh balladái). In: *Sabrana djela Miroslava Krleže* (Miroslava Krleža összes művei). X. Zagreb, 1963. 132.

⁶ Vö. Joža SKOK: *Moderno hrvatsko kajkavsko pjenštvo* (A modern horvát-kajkavo költészet). Čakovec, 1985. 237–238.

⁷ Szereplőnk a *Grabancijašova smrt* (A Grabancijaš halála) című költeményben is megjelenik, melyet Prpić a *Mrtvi grad* című gyűjteményben adott közre, i. m. 24–25.

egy ördögsereg társaságában, kissé sötét légkörben, hol pedig az emberi lét kérdéseire merengve. Prpić jól ismeri a sárkányon lovagló garabonciás diák történetét, aki fekete könyvvel kezében folyton a világban barangol, villámlások, viharok, valamint egy ördögökből meg tündérekből álló sereg kíséretében; kajkavo nyelven beszél, akár a Brezovački tollából született alak, aki a mítosz újjáélesztése révén Északnyugat-Horvátország nyelvét szerette volna megszólaltatni általa. Ha az illír mozgalom idején Velimir Gaj azzal vádolja a jezsuita atyát, hogy a szláv szomszédok számára ismeretlen nyelven szólal meg, melyet egyenesen faragatlannak nevez,⁸ míg ő az egyetemes szláv érzület bizonyosságaként értelmezi újra a mítoszt, s a XX. század kezdetén újjáéledő nacionalizmus következtében szereplőnk ismét egy ideológia szolgálatába áll és „lázázóvá”,⁹ a nyelvi és irodalmi hagyományok szövívőjévé válik. Nem véletlen az sem, hogy „Grabancijaš” a neve egy csupán három számot megéző 1910-beli folyóiratnak, melynek oldalán ott találjuk a „Mlada Hrvatska”-t és a XIX. század végi jobboldali pártot.¹⁰

Az irodalom letisztulásának éveit ezek: az illirizmus romantikus lelkesedésének a végleges leáldozásával új politikai és társadalmi lehetőségek nyílnak, az irodalom pedig elkötelezetté, a nemzeti megmaradás egyetlen eszközévé válik.

Ennek ellenére Prpić művében nem feltűnő a mítosz üzenettel való teletítése, hisz megtaláljuk még benne az „állandó jelzéseket” (ahogy Lévi-Strauss nevezi), melyek a mítosz „vázát” alkotják.¹¹ A hagyománynak megfelelően Prpić garabonciása is sárkányon lovagol, kijárta a páduai iskolát, a tizenharmadikat, az ördög iskoláját is, s miután kiállta a *Vrzino kolo* próbáit, rongyosan és tönkrement öltözékben jár-kei a világban, hogy láthassák az emberek, akik mindenfajta erőt tulajdonítanak neki. Mint min-

⁸ Vö. Velimir GAJ: *Grabancijaš preporodjen. Starinski narodovid u slikomjeru* (Az újjászületett garabonciás. Régi népi ábrázolás a festői képzeletben). Zagreb, 1881. X.

⁹ Vö. Ivan Goran KOVAČIĆ: *Puntar Grabancijaš. Četiri meštra* (A lázázó garabonciás. Négy mester). In: *Pjesme Prepjevi* (Versek és ritornellek). Zagreb, 1983. 253. „On, »stara hiža«; on, puntar grabancijaš;/ On, slavni dijak, on svetski vandrokaš/Je prvi videl, da naš je krepal Maj-/I pustil sozo žuhko kudi Kaj./Nokturno grički i bdenje hrastovačko./Hrvatsko, dijačko, kmetsko i seljačko./I vavek betek i vavek huda smrt,/I zorje naše pot vavek zaprt./ Ostavit kmico, ostavit našo noč./ Ostavit galge – vteč od doma proč./ I pun se svetla vrnit v stari kraj,/ I bit trubenta, oğ'nj, strela, punta!/ A znat, da vrhu hrvatskega grunta/ Kaj je kletva, i jok, i jok je Kaj. (”Ó, az „öreg tölgy”, ő, a lázázó garabonciás./ Ó, a dicső diák, ő, az örök vándor,/ elsőként látta, hogy tovatúnt májusunk/ keserű könnyeket hullatott az átkozott Kaj./ Éjji dombok és vigyázó tölgyerdő./ Horvát, diákos, falusi és népi,/ örök kór és örök kegyetlen halál,/ és örök verejtékezésünk is./ Hagyd itt a sötétet, hagyd itt éjünket/ kímélj meg a bitófától./ Fénnel övezeve térj meg az ősi lakba./ Harsona zeng majd, tűz lesz, villám, lázázás!/ De tudd, hogy horvát földön/ Kaj csak átok és siralom, Kaj csak siralom!”

¹⁰ Vö. Miroslav ŠICEL: *Književnost moderne* (A modern irodalom). In: *Povijest hrvatske književnosti* (A horvát irodalom története). V. Zagreb, 1978. 78.

¹¹ Vö. Claude LÉVI-STRAUSS: *Antropologia strutturale*. Bologna, 1966. 231.

den mítosz, a miénk is tartalmaz olyan rejtett ismeretet és tudást, mely kizárólag a népi nyelv révén nyilvánulhat meg, mely így a rejtett valóság köpönyegévé válik, azon valóságé, amelyet a mítoszban tükröződő ösztönök és érzelmek alkotnak.¹²

Így hát a *grabancijaš* mítosza, mely évszázadról évszázadra öröklődik a különböző korok esztétikai kánonjainak megfelelő feldolgozások révén, tulajdonképpen egy világkép kivetítődése, melyben a műveltség, a világnézet követi az idők változását, s melynek szereplőnk akarata ellenére foglya. És ha igaz, hogy „a mítosz ideje tulajdonképpen mozdulatlan”, ahogy Jesi állítja, „akkor ennek észlelésében is létezik egy állandó, melyet inkább »kiterjedésnek« mint »tartamnak« nevezünk: kiterjedés [...], mely a *pillanattal* esik egybe azok esetében, akik a mitikus időt egészében vagy felosztásaiban érzékelik. Ezen időtartam lényegi valósága szerves része nemcsak az elmesélt történetként értelmezett mitológéma struktúrájának, hanem legmélyebb kinyilatkoztató értékének is.”¹³ Az új kajkavo irodalomban a *grabancijaš*, aki olyan meseszerű, legendás múlt keretén belül idéződik fel, melyben az olvasó saját szellemiségét is felfedezheti, a horvát lelkiség kifejezőjévé válik, valamint a haza szabadságának és a nemzeti jogok szószólójává. A mítosz újjáépítését Prpić a tréfás lendületű bohózatra bízta, mely bizonyára tetszett az *entertainment*-kedvelő közönségnek.

Az ihletforrás tehát a mese módjára értelmezett múlt, legendáival, népi elbeszéléseivel, eszményített vagy elferdített történelmi eseményeivel együtt.¹⁴ Kereskedők, parasztok, gonosz boszorkák, sárkányűző garabonciások tűnnek fel a színen: Prpić valójában a nép ártatlan szemével figyeli a világot, melyben valószínűtlen történetekkel, a termésért aggódó parasztokkal találkozunk, kik attól rettegnek, hogy az egymással viaskodó sárkányok vagy a garabonciások megmérgezik a kutak vizét.

Előszavában a szerző az irodalmi hagyományra, illetve forráskutató munkájára tekint vissza, és egy *pastiche*-szerűségbe „vágja és illeszti” a mítosznak az idők folyamán átöröklődött darabjait, eredeti és teljesen kajkavo mozaikot alkotva. Így szereplőnket Kristjanović kajkavo író megszólaltatása révén vezeti be:

Jošće mužom želim da naj nekunu,
ako žele z vinom klet imeti punu;
ar da večkrat tuča trsje njim pobije,
tom Grabanciaš diak ništ kriv nije,

¹² Vö. Ernest CASSIRER: *Filosofia delle forme simboliche: il pensiero mitico*. II. Firenze, 1964. 4.

¹³ Furio JESI: *Materiali mitologici*. Torino, 1979. 122.

¹⁴ Vö. Joža SKOK: *i. m.* 85.

nego kajti gorše kak Turčini blazne,
zato su im kleti i žitnice prazne.¹⁵

Ezután maga a *grabancijaš* is megjelenik, aki „szerzőinknek”, Gašparotinak, Brezovačkinak, Valjavecnek, Jagićnak, Matošnak, s végül magának Prpićnek köszönheti létezését:

[...]
Mertev nis ni ja, nasproti,
Ispisal me Gašparoti,
Za njim Tituš Brezovečki,
Velečasni stenjevečki,
Potlam jošče i Valjavec,
Vredni puka ispisavec,
Stari hefrat Jagić zmožni,
Med zmožnemi velemožni,
Koji me po svetu iskal,
U nemške zemle spis pritiskal.
Spisal me i Zagrepčanec
Age Matoš, vitiznanec,
I nazadne, vezda znaš,
Jošče Perpić Š. Tomaš.
[...]¹⁶

Az irodalmi művek egymásba játszásának állandó játéka révén Prpić mindazokat a hangnemeket figyelembe véve idézi fel szereplőnket, melyek átörökítették őt, s ugyanakkor az olvasó elvárásait sem mellőzi. Helyénvalónak tűnik tehát Stierle állításaira utalnunk: „a narrátor a történet részei alapján igazolja a történetet, a történet visszautalások révén igazolja magát, az elbeszélés motívumai világos és kézenfekvő összefüggéseik révén igazolják egymást, a képzeleti világ keltette elvárások kielégítésük révén igazoltatnak, hiszen a szöveg csak azokat a sztereotípiákat kínálja az olvasónak, melyeket ő maga alkot”.¹⁷ Irónk olyan szereplőt tár az olvasó elé, kinek cselekedetei és beszédmódja „rögzített”, s ezáltal elősegíti a mítosz értelmezését, melynek így történelmi-irodalmi telítettsége éled újjá az emlékezetben. Az elbeszélés saját történettel rendelkező fejezetekre

¹⁵ Tomislav PRPIĆ: *Grabancijaš*, in *Starokajkavska tetralogija*. 131. „A káromlást nem hallani óhajtvá még,/ ha a pincét borral telve szeretnék,/ habár a jégeső gyakran leveri a szőlőt,/ erről a Grabancijaš semmit sem tehet,/ bár borzasztóbb a tomboló törököknél,/ így pincéik és gabonásaik üresen konganak.”

¹⁶ Uo. 133. „Nem haltam meg én sem, ellenkezőleg./ Írt rólam Gašparoti,/ utána meg Tituš Brezovački,/ Stenjevec plébénosa,/ azután meg Valjavec,/ a nagy értékű népi író,/ a régi bölcs Jagić,/ tudós a tudósok között/ ki a világban kutatott./ Német földön nyomtatott./ A zagabriai is írt rólam/ a bölcs Age Matoš,/ s végül, mint tudjuk,/ Prpić Tomaš is.”

¹⁷ Karlheinz STIERLE: *La lettura dei testi di finzione*. In Robert C. HOLUB (szerk.): *Teoria della ricezione*. Torino, 1989. 134.

osztva halad előre, s Brezovački mintájára az első *a Navuk dobrem ljudem* (A jó emberek tana) címet viseli: az eső meg a jégeső tönkretették a mezőket, szénapadlásokat, istállókat, elpusztították a jószágot. Vajon a *grabancijaš* a tettes? A jezsuita atya nyomain haladva Prpić is elítéli a boszorkányságot, a babonákat, de később nem vonakodik – az elbeszélői szintek és különböző hangnemek egymásba játsása révén – valóságosként kezelni a *grabancijaš* alakját, derűs hangulatot teremtve így, melyben a szatíra olykor a mese fölé kerekedik. A szerepek felcserélődésének állandó játékaról van tehát szó: az elbeszélő hangja olykor a főszereplő hangjába olvad, aki viszont a népi fecsegést is hagyja érvényre jutni, így ez utóbbi egyszerre főszereplője és nézője is a páros rímek révén lüktető ritmusú színpadi játéknak:

[...]
 Nesu nikaj krivi črnoškolci naši;
 Grabancjaši djaki jesu vandrokaši
 Vendar nesu hitri, grdi vuhvenjski,
 Niti su nazlobodni, černi copernjaki
 Ar trinajsta škola padovanska, vlaška,
 kakti belzebubska škola grabancjaška,
 Ris, kotač, pozoji, coparije dijačke,
 I vse druge temne moči sakojačke,
 To su bedastoče dobre za bedake,
 ne za trezne muže, marlive težake,
 Nit za gradske meštre poštuvañeh cehov.
 Veruvati vu to jeden je zmed grehov.
 [...]¹⁸

Habár a történetet mesei háttérrel látja el (boszorkányokról, varázslókról hallunk, illetve lehetetlen utazásokról szárnyas sárkányok hátán egészen Afrikáig), a falusi táj leírásakor Prpić visszatér a való világba, mely nemcsak háttérül szolgál, hanem az elbeszélés fontos részévé válik. Egyébként a horvát táj a kajkavo költők kedvelt lírai motívuma volt, melynek színárnyalataira, a táji elem „impresszionizmusára” bízta verseik szépségét.¹⁹ Így hát Prpić valós helyeket említ, valódi szereplőket visz a történetbe azon – egyébként sikeres – törekvésében, hogy „regionális” hangulatot teremtsen. Egyszer csak a vásáron találjuk magunkat: az árusok kiabálásai, nyugtalan borjak és kotyogó tyúkók között garabonciásunk

¹⁸ Tomislav PRPIĆ: *i. m.* 136. „Csöppet sem gonoszak fekete tanulóink/ Utazók bizony grabancijaš diákjaink/ mégsem ily fürgék, rusnya varázslók./ Nem gonoszak a sötét búvészek/ hanem a tizenharmadik páduai olasz iskola,/ akár Belzebù varázsló-iskolája,/ kör, kerék, sákány, diákmágia,/ s mindennemű okkult erő./ Butáknak való ostobaságok ezek,/ nem pedig komoly embereknek, szorgos földműveseknek,/ sem városi tanítóknak, becsületes kézműveseknek./ Nagy bűn bizony mindent elhinni.”

¹⁹ Vö. Mladen KUZMANOVIĆ: *i. m.* 67.

is feltűnik, s a tőle megtagadott rakiját a földművesek szőlőjének a megrentásával bosszulja meg. Felhangzik itt a *Hungaria in parabolis* visszhangja:

[...]

To je bilo gda Bednjance
 Prosil za kukuruzne žgance,
 A oni mu nesu dali,
 Z špotom ga z gorice pregnali.
 I tak im z oblaka, u kmice,
 On potukel vse gorice.”

[...] ²⁰

A negyedik fejezet – *Čisti Jožek i nečista Julča* (A tiszta Jožek és a tisztátalan Julča) – a mágia világának szentelt: feltűnik Julča, a boszorkány, kinek lóteste, disznóarca és disznófarka van, hosszú a haja, akár a szamár sörénye, körmei pedig akár a macskáé. Gonosz, húsrá éheznek, s egy tízfejű varázserejű sárkánnyal járkál. Az olvasó, főleg a horvátországi, jól ismeri ezt a távoli világot, mely Prpić mesés történetében éled újjá: olyan világ ez, melyben minden lehetséges, s melyben a titokzatosság és a csodálkoztatás erős lírai kifejezőerővel bír. A *grabancijaš* történetének felidézése – s egyben az egész titokzatos képek és szimbólumok alkotta néprajzi örökség újjáélesztése – során szerzőnk színpadra állítja a sárkányt is, mely a *Ivaničko pripečenje* (Ivan trónra lépése) című fejezetben vereséget szenved a *Bernardus grabancijaš*sal való kemény harcban:

[...]

A potem je knjigu spuknul,
 V černa slova se naluknul.
 Na jeziku djačkom stiha,
 Kak plebanuš naš Pavliha,
 Molitvu je pričel čteti.

[...]

Grabancijaš zaklopil knjigu,
 Rekel: Skinul sem vam brigu.

[...]

Onda je molitva moja
 Čist dotukla tog pozoja.

[...] ²¹

²⁰ Tomislav PRPIĆ: *i. m.* 145. „Mindez Bednjánál történt/ amikor egy kis puliszkát kért,/ azok pedig nem adtak neki./ gúnyolodva elűzték a szőlősből./ s így a felhőkbe, sötétben,/ az egész szőlőt tönkretette.”

²¹ Uo. 155–156. „Majd elővette könyvét,/ vetett egy pillantást a varázsigére./ mely deákul volt írva./ akár Pavliha plébánosunk,/ egy imába fogott”/ [...] A Grabancijaš becsukja a könyvet/ s így szól: „minden aggodalomtól megszabadítottalak titeket./ Imám ugyanis/ megölte ezt a sárkányt.”

Prpić ezt a farsangi, bizarr és meglepetésszerű világot választotta költeménye kezdeti díszletéül. De tudjuk, hogy a *grabancijaš* ezer álarc mögött megbújhat, kissé szatír, kissé szélhámos, boszorkányok és szegény diákok társa, ironikus és moralista, bánatos és töprengő, de mindig a horvát lélek allegóriája. Ennek következtében egyesek az erkölcsi értékek szimbólumának tekintették, mások a pánszláv eszmék szóvivőjét látták benne, megint mások pedig a nép jelképének tartották. Az utolsó két fejezet során Prpić műve különös jelentőséggel telítődik: a képzelet valószínűtlen világába a keserűbb ízű valóság kezd behatolni. A kollektív képzelet a garabonciást ruházta fel a múlt és a jövő „ismerőjének” szerepével, s a nép itt is hozzá fordul, mindannak az értelmét keresve, ami Horvátországban történt és történni fog: a hangnem ekkor polémikusabbá, szomorúbbá válik, bár az elbeszélés továbbra és megőrzi mesei ritmusát. A garabonciás az elnyomás korát idézi fel, amikor a horvátokon „rabló magyarok”, majd az osztrák császárok és a velencei dogék uralkodtak. Egy távoli, archaikus, egyszerű kor fájlalása ez, amikor a hatalom horvát királyok kezében volt, a nép pedig még törzsekbe szerveződve élt; akkor még nem kellett *corvées*-t fizetni, s a parasztok boldogan éltek. Garabonciásunk szavai egy letűnt, s mint ilyen, eszményített világ iránti nosztalgiát idéznek: az ősi, primitív és boldog idők meséjét, amely „egyszer volt, hol nem volt”. A jezsuita atya szavai visszhangzanak itt, aki Korvin Mátyás korát sírta vissza. A hangnem viszont itt kevésbé vitázó, s ahelyett hogy *castigator moris* volna, garabonciásunk elmélázóvá és töprengővé válik:

[...]

Dok još nesu nad Horvati
 Bili Vugri kralji-tati
 I cesari austrijanski
 Kak i duždi benečanski,
 Dok su pri nas bili prvi
 Knezi, kralji naše kervi,
 Po navade dok smo stare
 I plemenske poglavare
 Zebirali na shodiščah,
 Sami sebi na spraviščah,
 Vsi sme bili slobodnjaki,
 Na svojemu gruntu vsaki
 Neje bilo grofom zmožneh,
 Nit baronov nepobožneh,
 Nit čalarneh kaštelanov,
 Nit gospodskih kapetanov.
 Neje bilo kmetov tužneh
 Niti tlake, dekljih služneh.²²

²² Tomislav PRPIĆ: *i. m.* 164–165. „Amíg a horvátokon nem uralkodtak/ a magyarok, rabló-királyok/ és az osztrák császárok/ és a velencei dogék,/ míg első királyaink voltak itt,/

A nép kérdéseire – el fog-e jönni az új Matija Gubec, hogy felszabadítsa a parasztokat? vége lesz-e valaha az igazságtalanságnak és a gonoszságnak? – a *grabancijaš* a kétségbeesés és az általános pesszimizmus hangján szól a horvát nép lehetséges megváltásáról, és határozottan válaszol:

Još dugo bu grof pritiskal,
Kmet pravicu svoju iskal.
Oslobodi kmeta vreme –
Gda prokljije novo seme.
Vreme zruši ves svet stari
I danese nove stvari.
[...]²³

Egy mindent tovaseprő és mindent megújító idő tudata „modern” szereplővé teszi, hisz ő érzékeli az idő súlyát is, egy évszázadokon át elnyomott és lázadó nép kétségbeesésének terhét. A dolgok állandó változását szemlélve, mely nem ad reményt egy jobb jövőre, a *grabancijaš* viszonyulását az általános kétely és pesszimizmus jellemzi. Így hát térben és időben bolyong, a történelem örök mozgását tárva elének; ő köti össze a különböző hagyományokat és hiteket, a mítosz modernizálását pedig az embereknek időbeliséggel szembeni szorongásának az elűzése képezi egy olyan szereplőn keresztül, mely magába olvasztja az emberi lét ideiglenességének tudatát és nyugtalanságát. A hagyományra történő állandó utalás, illetve a hol leplezetlen, hol tudatosan rejtett intertextualitás segítségével Prpić példaszerűvé teszi szereplőjét, melyben egy nép egész érzelmi világa tükröződik, a mítosz időszerűvé tétele révén pedig kora hiteles prófétájává változtatja. Ő tehát egy kor, egy társadalmi helyzet, egy érzélem megszólaltatója, melyek függvényében változik meséje. Így a *Bistrica Madonna* című drámában a *grabancijaš* fáradságot nem ismerő utazó, az emberi nyomorúság ismerője:

[...]
Vječno je moje vraćanje
I bol je večna moja.
[...]²⁴

vérünkől való vér,/ szokásainkhoz híuen választva/ általunk a közgyűlésen/ törzsfőnökök módjára./ Mindnyájan szabadok voltunk,/ mindenki a birtokán./ Nem voltak itt hatalmas grófok,/ Sem hűtlen bárók,/ Sem álnok udvarnokok,/ Sem önkényes kapitányok,/ Nem voltak itt bús parasztok,/Sem corvée-k, sem szolgálólányok.”

²³ Tomislav PRPIĆ: *i. m.* 165–166. „A gróf még sokáig leigázott,/ a paraszt csak igazságért sóvárgott./ Eljött hát az szabadság ideje./ Hol csírázik már az új mag/ az idő elsöpri a régi szokásokat/ és újakat hoz magával [...]”.

²⁴ Tomislav PRPIĆ: *Madona Bistrica. i. m.* 27.: „Véget nem érő bolyongásom,/ és fájdalom is örök.”

A *Starokajkavska tetralogijában*, pontosabban annak utolsó fejezetében, mellőzve a bohózatot és az irodalmi utalások játékát, a *grabancijašt* ismét a nyugtalan szellem szerepében látjuk, aki – politikai és nemzeti jelképként – egy olyan nép mesés létezését tárja fel, mely saját eredetét kutatja, anyanyelvével kezdődően, hisz a nyelv képezi egy adott nemzet elsődleges ismertetőjegyét. Történelmi távlatból diákunk tehát az „újja-építés” idejének előfutára, amikor alapvetővé válik a nyelvi és irodalmi hagyományok tudatosítása. A garabonciás-mítosz evolúciójának vagyunk tanúi, melynek során az ítéletmondás (hová lett az igazság?)²⁵ haladást jelent. Nemcsak a letűnt múlt nyomait hozza magával,²⁶ hanem egyben a jelen tanújává is válik, s a kizárólag múlt felé forduló bölcsességhez lelkesítő dinamizmust társít. Prpić így a népnyelv magasztalásának a szolgálataiba állítja: az igazi horvát nyelvről van szó, melynek Habelić, Belosteneć, Jambrešić, Vitezović tették le alapjait:

Izdignuti denes hoću
 Zmožnost, krepot i vrednoću,
 I prešesnu i prišesnu,
 I vezdašnju, dendenešnju,
 Horvatskoga govorenja.
 Dajmo časti i poštenja
 Nepresušnom rečih zdenču,
 Habeliću, Belostencu;
 Jambrešiću čast đedernom,
 Posledniku njegvom vernom;
 Dika, čast Vitezoviću,
 Fala Krijanoviću,
 Plebanuš Đurkovečkom
 Vu kotaru križevčekom,
 I vsem drugem koji dođu,
 Po njihovom sledu pojdu,
 Dika, čast jeziku temu!
 [...]

Čast, poštenje tom jeziku
 Vsemu puku tem na diku.

²⁵ Ez a visszatérő motívuma Tituš BREZOVAČKI művének: *Matijaš grabancijaš dijak* (Mátyás garabonciás diák). In Milan RATKOVIĆ (szerk.): *Dijela Tituša Brezovačkoga* (Tituš Brezovački művei). Zagreb, 1951.

²⁶ Tomislav PRPIĆ: *i. m.* 37.: „Grabancijaš: Ja duh sam nijemih svari,/što oživljuju. Ja mrtva prošlost/ tvoja sam, o narode,/ Stog moram sad u grobnicu./ O, sve ću tamo čuvati,/ u plaštu mrtav ja ću ležati/ ko mrtva straža. Narode,/ dok opet tko se spomene/i moje ime zazove. („Csöndes dolgok szelleme vagyok én,/ melyek ébredeznek. Én, a halott múlt/ tied vagyok, oh népem,/ ezért kell a sírba térjek./ Ott mindent megőrzök,/ kőpönyemben én holtan fekszem majd,/ akár egy elesett őrszem./ Mindaddig népem,/ Míg valaki nevemen fog szólítani”).

Naj živi ti narod srečno,
I jezik ž njim vekivečno!²⁷

Ez az a nyelv, amely Prpić szerint megerősítette és egyesítette a nemzetet, s mely tisztelettel és dicsőséggel ruházta fel Horvátország népét. Nem meglepő tehát, hogy szerzőnk épp kajkavo nyelven kívánta újjáéleszteni a *grabancijaš*t. Egyébként a mítoszt közvetítő nyelv megvilágítja a mesei történet értelmezését, hiszen néprajzi műfajként a *langue*-gal való kapcsolata révén lel magyarázatra. Akár a *langue*-ot, a néprajzi művet is egy közösség fogadja el, mely ugyanakkor szavatolja is létezését: benne tehát csak a közösség számára funkcionális értékkel bíró formák maradnak fenn.²⁸ Pontosabban a mesei történetben nem „egy rítus vagy egy mitológéma jelentései” öröklődnek – magyarázza Cecilia Gatto Trocchi –, „hanem csak a jelentések paradigmatisz láncai, melyek a szimbolikus nagy tartályába ömlesztve népi műfajként szerveződtek újra. Az ősi nyelv jelentései, teljes felidéző erejükkel, egy újfajta valóság szintjén tömörülve jelentkeznek, mely már nem azonosítható sem a mítosszal, sem a rítussal, hanem inkább egy sajátos elbeszélő műfajjal.”²⁹ Prpić jól építi fel történetét, a kollektív képzelet világában tett utazásként, s az ábrázolásban a nyelvjárás kifejező erejéhez, az abban rejlő múlt konkrét képeihez fordul. Örök életű és folytonosan megújuló kajkavo nyelvének „jelentései” erőteljes szemantikai telítettségre tesznek szert s egy ősi valóság jelképévé válnak, melynek a mesei történet egy elhaló visszhangját képezi. Ez a valóság pedig csak a nosztalgia hangján idéződhet fel, hisz egy olyan hagyományi letét őrzője, melyhez szerzőnk is szervesen hozzátartozik. Prpić műve a nép öröméhez és boldogságához intézett himnusszal zárja a *grabancijaš* mítoszának szentelt mese ezen új fejezetét.

²⁷ Tomislav PRPIĆ: *Grabancijaš*. 167–169. „Magasztalni akarom ma/ a lehetőségeket, az erőt és bátorságot,/ s a horvát nyelv mindennapi használatát./ Tiszteljük és dicsőítsük a szókinccs kimeríthetetlen forrását/ Habledelícnek, Belostenecek,/ a bátor Jambrešičnak,/ a végsőkig hűségesnek./ Tisztelet és dicsőség Vitezovićnak,/ köszönet Krištinovićnak,/ Đurđević plébánosának/ Križevac körzetében./ S mindazoknak/ kik nyomaikon járnak./ Dicsőség, tisztelet jár e nyelvnek!/ [...] Tisztelet és dicsőség e nyelvnek,/ s szálljon a népre is tisztelet./ Hogy boldogan élhess, ő, népem/ s általad a nyelv is örökké!”

²⁸ Vö. Roman JAKOBSON: *Il folklore come forma particolare di creazione*. In: Uő: *Poetica e poesia*. Torino, 1985. 18–33.

²⁹ Vladimir J. PROPP: *Morfologia della fiaba e Le radici storiche dei racconti di magia*. Roma, 1992. 133.